

Duchowość
i życie konsekrowane
wobec sztuki
w XIX i XX wieku

ESTETYKA I CHARYZMAT

Pod redakcją Barbary Ciciory i Dariusza Tabora CR

ESTETYKA I CHARYZMAT

UNIwersytet Papiński Jana Pawła II w Krakowie
Zgromadzenie Zmartwychwstańców. Prowincja Polska

ESTETYKA I CHARYZMAT

Duchowość i życie konsekrowane
wobec sztuki w XIX i XX wieku

pod redakcją
Barbary Ciciory i Dariusza Tabora CR

Kraków 2023

Barbara Ciciora
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
ID <https://orcid.org/0000-0002-7766-4046>
✉ barbara.ciciora@upjp2.edu.pl

Dariusz Tabor CR
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
ID <https://orcid.org/0000-0001-8071-4174>
✉ dariusz.tabor@upjp2.edu.pl

© Copyright by Księgarnia Akademicka and individual authors, 2023

Recenzenci
ks. prof. dr hab. Andrzej Witko, UPJP2
dr Grzegorz First, UPJP2

Opracowanie redakcyjne
Justyna Zdziennicka

Projekt okładki
Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-471-1 (druk)
ISBN 978-83-8368-118-4 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788383681184>

Na okładce z przodu wykorzystano fotografię przedstawiającą czterosegmentowy hełm zewnętrzny kościoła seminarijnego Księżych Zmartwychwstańców w Krakowie (ze strony internetowej Architektura Betonowa). Na okładce z tyłu: *Wieża I*, mal. Danuta Waberska, 1992, obraz dedykowany ks. Wiesławowi Langnerowi CR. Wyższe Seminarium Duchowne Księżych Zmartwychwstańców w Krakowie, fot. A. Organisty

Publikacja dofinansowana przez Prowincję Polską
Zgromadzenia Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

Krzysztof Jan SWÓŁ CR, <i>Słowo przełożonego polskiej prowincji zmartwychwstańców</i>	7
Wstęp	9

Część I. SZTUKA W MYŚLI ORAZ W PRAKTYCE MISYJNEJ I SPOŁECZNEJ ZMARTWYCHWSTAŃCÓW

Kazimierz MIKUCKI CR, <i>Życie duchowe człowieka a piękno w filozofii zmartwychwstańców</i>	13
Lucjan BARTKOWIAK CR, <i>Teologia wystroju kościoła Zmartwychwstania Pańskiego w Krakowie przy ulicy Łobzowskiej 10</i>	35
Joanna Regina KOWALSKA, <i>Szaty liturgiczne księży zmartwychwstańców w pierwszym stuleciu istnienia zgromadzenia</i>	55
Dariusz TABOR CR, <i>Seminarium zmartwychwstańców. Dialog architektury z myślą współczesną</i>	85
Adam ORGANISTY, „ <i>Eucharystia daje życie</i> ”. <i>Sposoby przedstawiania doświadczenia mistycznego we współczesnej sztuce na przykładzie trzech realizacji artystycznych w Wyższym Seminarium Duchownym Księży Zmartwychwstańców w Krakowie</i>	103
Michał MYŚLIŃSKI, <i>Złotnictwo francuskie fundacji Julii z Druckich-Lubeckich Pusłowskiej w zbiorach krakowskiego klasztoru Zgromadzenia Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa</i>	159

Część II. SZTUKA WOBEC DUCHOWOŚCI I DOŚWIADCZENIA MISTYCZNEGO

Alicja NAWRACAJ, <i>Kuszenie św. Antoniego Lucjana Wędrychowskiego (1886). O obrazie i jego związkach z mistyką chrześcijańską</i>	171
--	-----

Spis treści

Barbara CICIORA, Cmentarz włoski o zmroku Adama Chmielewskiego – Stimmung czy obraz „nocy ciemnej”?	199
Joanna STACEWICZ-PODLIPSKA, „Z duszy do duszy” – mist(estet)yka Franciszka Siedleckiego.....	261
Grażyna RYBA, Szept modlitwy w obrazie zapisany. O modlitwie za umierających i modlitwie nieustającej.....	307
Bernadeta STANO, Miejsca święte wg Jana od Krzyża w obrazach ręką ludzką uczynionych. Myśli na kanwie twórczości Juliana Jończyka, Agnieszki Dacy i Łukasza Murzyna.....	321
Posłowie.....	341
Indeks osobowy.....	347

SŁOWO PRZEŁOŻONEGO POLSKIEJ PROWINCJI ZMARTWYCHWSTAŃCÓW

Z satysfakcją odnotowuję fakt powstawania książki, będącej pokłosiem konferencji naukowej, która miała miejsce w naszym domu w szczególnym momencie historycznym. Konferencję „Estetyka i charyzmat” udało się nam przeprowadzić w końcu lutego roku 2020, u progu ogarniającej świat pandemii. Spotkanie to było zaplanowane od dawna i nikt nie spodziewał się, że po tym czasie poświęconym sztuce, pięknu, wyrazowi i komunikacji będziemy musieli wejść w okres izolacji, zamknięcia i chronienia się przed zagrożeniem. Konferencja pozwoliła się spotkać dwóm światom. Z jednej strony byli to członkowie Zgromadzenia Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa, zmartwychwstańcy, którzy zgromadzili się na dorocznym zjeździe formacyjnym, przeznaczonym dla współbraci pełniących ważne role w zgromadzeniu. Z drugiej strony spotkaliśmy naukowców – historyków sztuki badających rzeczywistość sztuk plastycznych, w szczególności sztukę XIX i XX wieku. Czy te światy są nieprzystające do siebie? Czy nie mają miejsc i momentów, w których mogą się spotkać i rozpocząć dialog oraz wymianę darów? Okazało się, że takich punktów i momentów jest wiele, a ten, w którym się te rzeczywistości spotkały, był bardzo owocny, pełen zrozumienia, życzliwości i świadomości dobra i piękna, jakie wносиły obie strony dialogu.

Książka składa się z dwóch części, a każda z nich zawiera materiał, którego doniosłości, wagi i wartości nie sposób oszacować. Pierwsza część traktuje o wkładzie zmartwychwstańców wniesionym do artystycznego dziedzictwa Polski i Krakowa. Mowa więc w niej o kościele przy ulicy Łobzowskiej 10, zebranych w nim cennych szatach liturgicznych, postmodernistycznej architekturze seminarium zawierającej określony przekaz dotyczący formacji i rozwoju ludzkiego, czy też o dziełach malarskich zebranych właśnie w domu seminaryjnym. We mnie samym, zmartwychwstańcu z długim stażem i przełożonym prowincji polskiej, takie odkrycie wartości estetycznych budzi zadziwienie i radość. Z satysfakcją

stwierdzam, że my, zmartwychwstańcy staliśmy się autentycznymi mecenasami i fundatorami sztuki. Sztuka ta wpisana jest w nasz charyzmat własnego obumierania i zmartwychwstawania do nowego życia oraz w misję duchowej odnowy współczesnych społeczeństw.

Część druga poświęcona jest duchowemu, co więcej mistycznym doświadczeniom wyrażanym w sztukach plastycznych. Znalazłem w niej wiele interesujących tekstów oraz głębokich doświadczeń duchowych. Jest to dla mnie pewna nowość. Dotychczas odkrywaliśmy świadectwa głębokich przeżyć więzi człowieka z Bogiem w tekstach – w pismach ascetycznych i mistycznych. Okazuje się, że także dzieła sztuki i były, i są miejscem dawania świadectwa głębokiego doświadczenia Boga osobowego, który sam wychodzi ku człowiekowi. To może zaskakiwać świat konsekrowany, kultywujący własne i oryginalne formy duchowości. Te dzieła sztuki w nas, zmartwychwstańcach, budzą nadzieję i dodają nam otuchy, że w rozwijaniu naszego sposobu życia duchowego oraz codziennym przeżywaniu wartości duchowych nie jesteśmy sami. Są jeszcze inni wierzący – świeccy, duchowni i konsekrowani, którzy wyrażają swoje przeżycia w obrazach.

Pragnę wyrazić moją radość z obfitego i wartościowego dorobku, który został zaprezentowany na konferencji i zamknięty w niniejszej książce. Będzie to dla nas również materiał do studiowania i medytowania. Dziękuję wszystkim osobom zaangażowanym w powstanie niniejszej książki, a mianowicie organizatorom konferencji, referentom i autorom tekstów, wydawcy, redaktorom.

Niech wszystkim dobry Bóg wynagradza i błogosławi na dalsze wysiłki intelektualne i duchowe.

W Chrystusie Zmartwychwstałym
ks. Krzysztof Jan SWÓŁ CR
Przełożony Polskiej Prowincji Zmartwychwstańców

Kraków, 30 marca 2023 r.

WSTĘP

Oddajemy do rąk czytelnika zbiór tekstów naukowych, które łączy kilka wspólnych wątków. Pierwszy z nich to próba osadzenia zarówno doświadczenia misji i charyzmatu Zgromadzenia Zmartwychwstańców, jak i twórczości artystycznej składającej się ku mistyce w przemianach społecznych, politycznych i kulturowych XIX i XX wieku. Drugi to poszukiwanie spotkania z Nadprzyrodzonym poprzez sztukę. Trzeci zaś to wyrażanie poprzez formę plastyczną istotnych wartości, jakimi żyła i żyje wspólnota zmartwychwstańców, jak i społeczeństwo, XIX i XX wieku.

Wspólność pewnych istotnych nici nie wyklucza koncentracji prezentowanych tekstów wokół dwóch centrów. Wokół dwóch tematów. Pierwszym tematem jest sztuka tworzona w kręgu życia i działalności Zgromadzenia Braci Zmartwychwstania. Zgromadzenie to jako wspólnota zakonna zostało powołane do życia już w 1836 roku w Paryżu w środowisku Wielkiej Emigracji. Teksty podejmują zadanie zrozumienia sztuki powstającej w kręgu tej wspólnoty zakonnej, stawiają pytania o przyczyny twórczości, o mecenat artystyczny, o preferowane jakości estetyczne i artystyczne oraz o treści, jakie sztuka miała przekazywać. Zadanie badawcze pod tytułem „zakon a sztuka” nie jest niczym nowym. Badanie sztuki zakonów jest mocno zakorzenione w praktyce historii sztuki – analizy twórczości średniowiecznych i nowożytnych wspólnot życia konsekrowanego odkrywały i wciąż odkrywają bogactwo wartości, treści duchowych, a także piękno stylu określonych dzieł.

Drugim tematem jest twórczość artystyczna XIX i XX wieku skoncentrowana na duchowości i doświadczeniu religijnym, a w szczególności na doświadczeniu mistycznym. Duchowość i sztuka jest nurtem badawczym osadzonym zarówno w obszarze dzieł średniowiecznych, jak i nowożytnych. Ten nurt ma swe osiągnięcia, identyfikuje bowiem w sposób potwierdzony pewne istotne wartości duchowości chrześcijańskiej w sztukach plastycznych. Czy duchowość epoki znajdowała i wciąż znajduje swój wyraz w sztukach plastycznych epoki nowoczesnej?

Właśnie na to pytanie starają się znaleźć odpowiedź autorzy tekstów, które należą do drugiej grupy. Trzeba podkreślić wyjątkowy wysiłek, jaki podejmują badacze w odkrywaniu wydarzeń i doświadczeń mistycznych w niektórych dziełach sztuki, szczególnie w twórczości XIX i XX wieku. Mistyka i sztuka wbrew rozpowszechnionym przekonaniom mają wiele wspólnego. Mistyk doświadczający na podstawie wyjątkowego daru nadprzyrodzoności w sposób zmysłowy może poszukiwać form, jakości i środków, aby to doświadczenie wyrazić. Widzący Boga mistyk może poszukiwać formy plastycznej, czy po prostu obrazu, aby to nadzwyczajne i fascynujące doświadczenie zakomunikować. Należy podkreślić ze szczególnym naciskiem, że historycy sztuki nie boją się wchodzić na grunt mistyki ostatnich wieków oraz badać sztuki, która z tej mistyki wyrasta. Jest to bowiem odmienna sfera doświadczenia, ponieważ rodziła się w czasach wielkiej i agresywnej ekspansji systemów ateistycznych.

Prezentowana książka jest więc dwugłosem, albo – jak woleliby niektórzy, przyzwyczajeni do obcowania z formami obrazowymi – dyptykiem. Z jednej strony słyszymy głos nowej wspólnoty zakonnej, posługującej się sztuką plastyczną dla wyrażenia swego charyzmatu i swej misji. Z drugiej strony usłyszymy głos osób doświadczających w sposób zmysłowy nadprzyrodzoności i usiłujących wyrazić swe przeżycia poprzez obrazy. Takie zestawienie głosów zakłada dialog, wymianę myśli i jakości, „współdoświadczenia”. Lektura niniejszych tekstów może inspirować do refleksji i dalszych badań nad złożonymi rzeczywistościami, jakimi są sztuki plastyczne w kręgu zakonów i w relacji do mistyki.

Dariusz Tabor CR

CZĘŚĆ 1

SZTUKA W MYŚLI ORAZ W PRAKTYCE MISYJNEJ I SPOŁECZNEJ ZMARTWYCHWSTAŃCÓW

ŻYCIE DUCHOWE CZŁOWIEKA A PIĘKNO W FILOZOFII ZMARTWYCHWSTAŃCÓW

KAZIMIERZ MIKUCCI CR

Instytut Filozoficzno-Teologiczny, Lwów

WSTĘP

Życie duchowe człowieka stanowi przedmiot refleksji wielu zróżnicowanych metodologicznie i treściowo dyscyplin z zakresu nauk empirycznych, filozoficznych i teologicznych. Tematyka ta nie była także obca założycielom Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego i niektórym spośród ich bezpośrednich uczniów – Bogdanowi Jańskiemu, Piotrowi Semenence, Hieronimowi Kajsiewiczowi, Stefanowi Pawlickiemu, Aleksandrowi Jełowickiemu oraz Pawłowi Smolikowskiemu, którzy, skupiając się na refleksji teologicznej, stworzyli swoistą i ważną szkołę życia duchowego¹.

Niektórzy z nich, zwłaszcza Semenenko i Pawlicki, podeszli do tej problematyki także od strony filozoficznej, posiłkując się filozofią klasyczną w wersji tomistycznej, rozpatrującą zagadnienia związane z życiem duchowym człowieka w szerszym kontekście takich pojęć, jak: ciało i dusza, duch i duchowość, osoba ludzka, cel życia, Bóg. To sprawia, że filozofia omawianego fenomenu jest przykładem myślenia rozumianego współcześnie jako realizacja idei metafizyki

¹ Por. S. Urbański, *Duchowość zmartwychwstańcza*, Warszawa 2003, s. 2-252; i dem, *Polska szkoła duchowości zmartwychwstańczej*, [w:] *Sługa Boży o. Piotr Semenenko i zmartwychwstańcza szkoła duchowości*, red. W. Misztal, W. Młeczko, Kraków 2011, s. 11-33.

szczegółowej i stosowanej, występującej wyraźnie na gruncie filozofii tomistycznej. Jej szczegółowość związana jest w tym przypadku z dość wąskim zakresem zainteresowań, ponieważ nie chodzi tu o życie jako takie, ale o jego szczególną postać, właściwą dla egzystencji bytów materialno-duchowych (człowieka) oraz duchowych (Boga i duchów stworzonych). Ponieważ filozoficzny opis tegoż życia wymaga odwoływania się do innych dyscyplin filozoficznych, stąd refleksja ta stanowi przykład metafizyki stosowanej, wykorzystującej rozstrzygnięcia ogólnej teorii bytu, antropologii filozoficznej, etyki, filozofii dziejów, filozofii kultury, filozofii religii, aksjologii.

W filozoficzne rozważania nad życiem duchowym człowieka została wpleciona u naszych Założycieli problematyka z dziedziny estetyki, a więc dotycząca piękna. Choć pozostawała ona poza głównym nurtem ich zainteresowań, to jednak była przez nich niekiedy zauważana, o czym świadczy projekt specjalnej pracy temu poświęconej, jaką częściowo zrealizował Semenenko. Oprócz niego temat piękna i estetyki wiele razy poruszał Pawlicki, czyniąc to w trakcie swoich analiz historyczno-krytycznych poglądów filozoficznych różnych myślicieli oraz w ramach wykładów prowadzonych na Uniwersytecie Jagiellońskim, poświęconych zagadnieniu sztuki dramatycznej.

W niniejszej pracy zostaną przedstawione główne idee filozoficznej analizy życia duchowego i piękna w ujęciu zmartwychwstańców. Najpierw zostanie dokonana ogólna charakterystyka omawianych zjawisk, a następnie poddane badaniu istniejące pomiędzy nimi relacje. Ponieważ brak jest u nich specjalnych, pełnych opracowań tej problematyki z punktu widzenia filozofii, będzie to pierwsza próba całościowego i skrótowego ujęcia tych zagadnień na podstawie wielu raczej szczegółowych wypowiedzi, umieszczanych w różnych kontekstach tematycznych.

1. POGLĄD NA ŻYCIE DUCHOWE

Nie budzi wątpliwości fakt, że filozoficzne stanowisko zmartwychwstańców w sprawie życia duchowego człowieka (także związanego z tym życiem piękna) jest integralnie związane z filozoficzną koncepcją osoby ludzkiej. Czymś charakterystycznym zwłaszcza dla Semeneni było to, że w swych rozważaniach na temat życia wewnętrznego, mistyki oraz piękna wychodził od koncepcji bytu ludzkiego: jego istoty, powołania i celu. Postępował zgodnie z podejściem charakterystycznym dla filozofii klasycznej w wersji arystotelesowsko-tomistycznej aktualnym i dzisiaj, na gruncie której uważa się, że pojęcie życia duchowego człowieka

w różnych jego postaciach, także w wymiarze piękna, jest wypadkową określonej koncepcji bytu².

Otóż wedle antropologii filozoficznej zmartwychwstańców, którą najdokładniej opracował Semenenko, człowiek stanowi złożony byt substancjalny, składający się z dwóch zasadniczych i odmiennych pod wieloma względami substancji niezupełnych – materialnej i duchowej. Dopiero ich ścisły związek tworzy pełny byt o jednej naturze, rozumianej jako określona zasada życia, działania i postępowania właściwa człowiekowi. Dla wyrażenia indywidualnego i niepowtarzalnego charakteru tegoż bytu Semenenko używa pojęcia osoby ludzkiej, której znakiem wyróżniającym jest indywidualne „ja” (wiedzące, czujące i chcące), stanowiące ośrodek własnych czynności³.

Ostateczną podstawą bytu ludzkiego jest dusza, będąca formą ciała oraz podstawą wszelkich właściwych człowiekowi dyspozycji, cech, danych przez Boga w jej akcie stworzenia, czyli istniejących w niej od początku, najpierw jakby w zarodku⁴. Swoją aktywność realizuje za pośrednictwem władz jako możliwości czynnych, koniecznych do tego, by człowiek żył, poznawał, pragnął i wybierał określone dobra⁵. Przy pomocy tych władz, usposabiających bezpośrednio do działania, człowiek wchodzi w konieczny dla swego życia stosunek ze światem, niezbędny w związku z jego pozycją egzystencjalną w tym świecie, widzianą z perspektywy metafizyki. W jej świetle osoba ludzka jest istotą przygodną, która swego bytu nie zawdzięcza sobie, lecz komuś i czemuś innemu, ostatecznie Bogu, Bytowi Absolutnemu, który rację istnienia ma w sobie. W związku z tą sytuacją człowieka jako bytu zależnego jego życie z konieczności musi być ukierunkowane na świat zewnętrzny wobec niego, na rzeczywistość materialną i duchową, na świat rzeczy i osób (ludzi, duchów i Boga), by uzyskać pokarm dla ciała i dla duszy. Osiągnięcie zaś tego celu umożliwia mu wspomniana wyżej dwojakiego rodzaju struktura własnego bytu, z którą związane są różne formy aktywności: o charakterze

2 Por. A. Maryniarczyk, *Piękno – zapomniane transcendentale?*, [w:] *Spór o piękno*, red. idem et al., Lublin 1991, s. 80, *Zadania Współczesnej Metafizyki*, 15.

3 Zob. P. Semenenko, *Estetyka*, Archiwum Polskiej Prowincji Zmartwychwstańców w Krakowie, Materiały dotyczące ks. P. Semenienki, [brak sygn.], s. 6-19; idem, *Mistyka ułożona według nauk konferencyjnych ks. Piotra Semenienki*, Kraków 1904, s. 9-30; idem, *Życie wewnętrzne*, Lwów 1931, s. 3-20; idem, *Credo. Chrześcijańskie prawdy wiary*, Lwów 1885, s. 210-236; S. Pawlicki, *Mózg i dusza*, Kraków 1874, s. 5-12; P. Smolikowski, *De philosophia excolenda ac perficienda Patris Petri Semenenko CR*, Roma 1905, s. 102-111.

4 Zob. P. Semenenko, *Bóg – miłość przemieniająca człowieka. Wybór myśli z pism ks. Piotra Semenienki CR*, red. M.G. Zięba CR, Warszawa 2002, s. 14, 23, 26; P. Smolikowski, *op. cit.*, s. 112-119.

5 Zob. P. Semenenko, *Mistyka...*, s. 11-15.

materialnym i duchowym⁶. Cały więc zasób zdolności i sił bytu ludzkiego w aspekcie materialnym i duchowym istnieje w tym celu, aby poznać całość świata w obu jego wymiarach i wejść z nią w konieczną dla swego życia relację⁷.

Dla uniknięcia zarzutu o dualizm w rozumieniu struktury i działań człowieka, Semenenko mocno podkreślał ideę obecną we współczesnej nauce i antropologii filozoficznej głoszącą, że w przypadku osoby ludzkiej ciało i dusza nie prowadzą odrębnego życia, nie działają osobno, ale stanowią integralną całość. Fundamentem tej jedności jest jedna dusza, dająca jedno życie ludzkie. Ze względu na jej związek z ciałem czynności o charakterze duchowym mają zawsze odniesienia do sfery cielesności, ta zaś ostatnia – w odróżnieniu od zwierząt nieposiadających duchowej duszy – zawiera w jakimś stopniu element duchowości. Stąd też działania ludzkie mają zawsze charakter „mieszany”, tj. duchowo-cielesny. Jedynie zwierzętom przysługuje czysto cielesny sposób życia, a aniołom czysto duchowy⁸.

Pomimo wskazanej więzi substancji materialnej i duchowej w osobie ludzkiej oraz „mieszanego” sposobu jej działania byt cielesny i duchowy stanowią pod względem jakościowym niesprowadzalne do siebie wymiary rzeczywistości realnej, które nie zatracają własnej specyfiki oraz są źródłem czynności według właściwych dla nich praw i celów. Semenenko wyraźnie podkreślał, że w całym człowieku jest wprawdzie jedno życie, „ale po swojemu”, z własnym „zakonem”; że może dochodzić w osobie ludzkiej do „wojny” ciała z duszą czy z duchem; że te dwa elementy mają własne sposoby widzenia rzeczy, szukają zaspokojenia własnych potrzeb⁹.

Elementy szeroko rozumianej cielesności stanowią podstawowy i konieczny dla człowieka poziom bytu i życia, ale nie jest on ani jedyny, ani najważniejszy¹⁰. W hierarchicznym porządku bytów poziom ten jest uważany za „niższy”, ponieważ osoba ludzka rozpatrywana z tej perspektywy jawi się głównie jako byt immanentny w świecie, a nie wobec niego transcendentny, co stanowi o jego specyfice i znaczeniu. Stąd ukierunkowanie człowieka na świat materialny i potrzeby cielesne nie może stanowić celu samego w sobie, ale jedynie środek do życia „wyższego”, tzn. duchowego, w którym owa transcendencja się przejawia. Uwzględnienie tego hierarchicznego porządku bytów i potrzeb prowadzi do harmonii w życiu ludzkim¹¹. Dysharmonia zaś występuje wtedy, gdy w postępowaniu człowieka

6 Zob. idem, *Kazania przygodne*, t. 1, Kraków 1923, s. 109-119.

7 Zob. idem, *Mistyka...*, s. 12; idem, *Estetyka*, s. 7.

8 Zob. idem, *Historiosofia. Ogólny rzut oka na całe Dzieje*, „Przegląd Poznański” R. 35, 1863, półrocznik 1, posz. 4, s. 390; idem, *Estetyka*, s. 6, 15.

9 Zob. idem, *Mistyka...*, s. 12; idem, *Historiosofia...*, s. 390-395.

10 Zob. idem, *Wyższy pogląd na historię Polski. Myśl Boża w jej dziejach*, Kraków 1892, s. 9.

11 Zob. idem, *Kazania na niedziele i święta roku kościelnego*, t. 1, Lwów 1913, s. 152-158.

zostaje odwrócona właściwa hierarchia jego celów, realizowana przez ludzi określanych jako cielesni, zmysłowi, pożądający, o „chorym” duchu¹².

Elementy cielesności – także ukształtowane przez duszę i mające wpływ na jej władze duchowe – są szeroko rozumiane, ponieważ obejmują trzy rozległe obszary życia ludzkiego. Najpierw dotyczą one aktywności o charakterze motorycznym, czyli wszelkich ruchów i działań wykonywanych bezpośrednio przez ciało ludzkie¹³. Kolejny obszar tegoż życia wyznaczają czynności poznawcze o charakterze zmysłowym, bardziej związane z ciałem, z jego potrzebami, realizowane przez zmysły zewnętrzne i wewnętrzne, przy pomocy których czerpie się informacje o świecie i stanach własnego ciała¹⁴. Trzecim obszarem są umiejscawiane w sercu pożądania, pragnienia i uczucia, powstałe w rezultacie poznania zmysłowego¹⁵. Stanowią one składnik szeroko rozumianej cielesności, ponieważ wykazują duże do niej podobieństwo: rodzą się w sposób samorzutny w zetknięciu się z przedmiotami materialnymi, a poza tym same w sobie są „ślepe”, mogą funkcjonować poza ludzką kontrolą, opanowując serce człowieka i pociągając za sobą wolę¹⁶.

Elementy duchowości człowieka, uznawane w nim za „wyższe”, najbardziej są związane ze specyfiką osoby ludzkiej, z tym, co charakterystyczne dla człowieka, dla życia ludzkiego w ścisłym sensie¹⁷. Są one możliwe dzięki duszy, czyli substancji intelektualnej, duchowej, nieśmiertelnej, posiadającej tzw. władze duchowe, za sprawą których osoba ludzka prowadzi życie wewnętrzne, transcenduje świat przyrody i jest zdolna wejść w żywe relacje z bytami duchowymi¹⁸. Takie zdolności są jej dane od samego początku istnienia, chociaż najpierw – jak się wyraża Semenenko – w postaci ziarenek wszelkich szczytnych idei, uczuć moralnych, planów i uczynków¹⁹.

Możliwości do życia duchowego są aktualizowane przez duszę za sprawą jej władz, których ów Zmartwychwstaniec wymienia trzy. Pierwszą z nich jest umysł,

12 Zob. idem, *Męka i śmierć Naszego Pana Jezusa Chrystusa*, Kraków 1934, s. 42; idem, *Kazania na niedziele i święta...*, t. 2, s. 81-90, 160, 246; H. Kajsiwicz, *Pisma*, t. 1, Berlin 1870, s. 84.

13 Zob. P. Semenenko, *Estetyka*, s. 8; K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń et al., Lublin 1994, s. 228, 269-275, 278-279, 296-300, *Człowiek i Moralność*, t. 4.

14 Zob. P. Semenenko, *Historiosofia...*, s. 390; idem, *Wyższy pogląd...*, s. 14; idem, *Logika*, red. T. Kaszuba, przeł. A. Wójcik, Kraków 2004, s. 164-170.

15 Zob. idem, *Mistyka...*, s. 12-13; H. Kajsiwicz, *op. cit.*, s. 82-84.

16 Zob. P. Semenenko, *Mistyka...*, s. 159; idem, *Męka...*, s. 65-68; idem, *Ojciec nasz*, Kraków 1896, s. 49; idem, *Życie wewnętrzne*, 241-245.

17 Zob. *Pisma duchowe i mistyczne Księdza Piotra Semenienki. Wybór*, red. J. Królikowski, Kraków 2016, s. 239; S. Pawlicki, *Studia nad pozytywizmem*, Warszawa 1886, s. 110.

18 Z uwagi na podobieństwo duszy ludzkiej do Boga i aniołów pod względem charakteru bytu oraz spełnianych czynności jest ona czasem określana jako „duch”, por. P. Semenenko, *Historiosofia...*, s. 365, 370.

19 Zob. *ibidem*, s. 372.

rozum, korzystający z poznania zmysłowego, rodzący myśli, idee. W jego funkcjonowaniu dostrzega trzy fazy i sposoby działania: najpierw rozum uświadamia wielość rzeczy, później sprowadza ją w toku różnych czynności do jedności, a w końcu tę jedność utrwała. W czynnościach tych uczestniczy rozum bierny i czynny. Czynny pełni jakby funkcję światła danego od Boga w postaci zdolności umysłowych, zasad wyznaczających rozumowi biernemu sposób działania, sądzenia, opierając się na podstawowych kategoriach filozoficznych. Rozum bierny jest rozumem ściśle wziętym, władzą prowadzącą do formułowania idei, sądów i wniosków. Jest on instrumentem uzyskiwania najwyższych form wiedzy, współdziałającym z wyobraźnią, która daje mu postaci zewnętrzne rzeczy, czyli wyobrażenia tworzące idee. Kolejna władza odpowiada za uczucia duchowe. Na podstawie dość zdawkowych wypowiedzi Semenienki można wnosić, że uczucia te są pewnymi stanami duszy, wywołującymi pragnienia w odniesieniu do określonych doświadczeń, że wykazują duże podobieństwo do uczuć zmysłowych, a różnią się od nich tym, że są bardziej pogłębione i urozmaicone, ponieważ powstają na bazie bogatszych doświadczeń dobra, są przeniknięte sędami rozumu i zgodne z wolą²⁰. Ostatnią, trzecią władzą duszy jest wola, odpowiedzialna za sferę rozumnego pragnienia i działania oraz stanowiąca istotną właściwość duszy ludzkiej²¹.

Życie duchowe, realizowane dzięki wskazanym wyżej zdolnościom i działaniom człowieka, przy nadrzędnej roli jego duszy, przejawia się w różnych formach kultury, jakimi są język, zwyczaje, dzieje, literatura, nauka, prawo, moralność i sztuka²². Dla zmartwychwstańców najwyższy szczebel duchowości człowieka związany jest z istnieniem nie tylko jego duszy, ale też Boga, z którym można wejść w żywe relacje egzystencjalne o charakterze nadprzyrodzonym. Życie duchowe na poziomie nadprzyrodzonym było na tyle ważne dla Semenienki, że w związku z nim pojawia się u niego szersza idea cielesności człowieka. Oznacza ona wszystko, co w życiu ludzkim jest nastawione na realizację potrzeb naturalnych, doczesnych, z pominięciem wartości najwyższych, absolutnych, przede wszystkim etycznych i religijnych w rozumieniu chrześcijańskim. Tak więc nawet określone kultywowanie zwyczajów, obyczajów, tradycji czy posługiwanie się językiem należy bardziej do sfery ciała, zmysłowości i uczuć niż duchowości²³.

Życie nadprzyrodzone człowieka dotyczy obszaru bytu określanego przez Semenienkę jako „nadnatura”. Oznacza to, że przekracza ona sferę świata fizycznego,

20 Zob. idem, *Ćwiczenia duchowne*, Kraków 1904, s. 357-359; idem, *Estetyka*, s. 13-14; *Życie wewnętrzne*, s. 157-159, 169-171.

21 Zob. idem, *Estetyka*, s. 13-14; idem, *Logika*, s. 9.

22 Zob. H. Kajsiewicz, *op. cit.*, s. 86, 88-89.

23 Zob. P. Semenienko, *Wyższy pogląd...*, s. 9-11, 13-24, 30-31, 56.

Oddajemy do rąk Czytelnika kolekcję tekstów naukowych, która łączy kilka wspólnych wątków. Pierwszym jest osadzenie w przemianach społecznych, politycznych i kulturowych XIX i XX wieku zarówno doświadczenia misji i charyzmatu Zgromadzenia Zmartwychwstańców, jak i twórczości artystycznej skłaniającej się ku mistyce. Drugim wątkiem jest poszukiwanie spotkania z Nadprzyrodzonym przez sztukę, trzecim – wyrażanie przez formę plastyczną istotnych wartości, jakimi żyły i żyją wspólnota Zmartwychwstańców oraz społeczeństwo XIX i XX wieku.

Na pierwszą część książki składają się teksty, które łączy jedna istotna wspólna nić. Jest nią historia, charyzmat, czyli szczególny, niepowtarzalny zestaw wartości właściwy dla wspólnoty zakonnej, oraz misja społeczna, duchowa, pasterska i kulturowa Zmartwychwstańców – zgromadzenia zakonnego, które powstało z klęsk, beznadziei, ale również

z wysiłków i poszukiwania przez Polaków nadziei na przyszłość w XIX wieku. Koleje losu oraz dokonania tej wspólnoty – zarówno na polu kościelnym, jak i społecznym – są przedmiotem badań naukowych, ale aktywność Zmartwychwstańców w dziedzinie promocji sztuk plastycznych oraz inicjowania realizacji architektonicznych, malarskich, rzeźbiarskich i złotniczych pozostaje w cieniu. Zaprezentowane studia mają przełamać te tendencje i zainicjować badania nad artystycznym nurtem w posłudze zgromadzenia.

Drugą część książki poświęcono zagadnieniom mistyki chrześcijańskiej jako jednemu z charyzmatów Zmartwychwstańców, a także aktywności ściśle powiązanej z człowieczeństwem. Pragnienie doskonałości, wpisane w życie i duszę (psyche) ludzi różnych epok i kultur, mobilizowało ich nieustannie do poszukiwania tejże i jej definiowania m.in. jako Dobra, Piękna, Mądrości, Prawdy, a wreszcie – wszechogarniającej i absolutnie konsekwentnej Miłości. Dla tych Ludzi Światła ascetyczny trud jest tylko formą, drogą konieczną, acz bez znaczenia w trakcie docierania do tego, co najdoskonalsze, i do Tego, który jest samą doskonałością.

Na podstawie artykułów można sformułować pytania fundamentalne dla żyjących w erze postnowoczesnej, postmodernistycznej i posthumanistycznej: czy celem jest nieustanne przypominanie o fragmentaryczności współczesnego człowieka i niedojrzałości jego postawy nastawionej na branie zamiast dawania i dzielenia? Czy celem jest nieustanne przypominanie o upadku, grzechu, niemocy? Podkreślanie i wizualizowanie tego aspektu człowieczeństwa w każdym miejscu? Czy też przypominać należy także o wartościach pozytywnych, o Prawdzie, Dobru i mistycznej drodze, która uczy Miłości i rozbudza pragnienie Piękna, zarówno w jego wymiarze etycznym, duchowym, jak i estetycznym? Czyż te pytania w gruncie rzeczy nie sygnalizują orędzi Ciemności lub Światła?

